

POŽADAVKY NA SOCIÁLNÍ ZDRAVÍ ŽÁKŮ Z POHLEDU SOUČASNÉHO KURIKULÁRNÍHO DOKUMENTU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Michal SVOBODA

Abstrakt: Příspěvek je zaměřený na analýzu kurikulárního dokumentu z pohledu sociálního zdraví. Má charakter obsahové analýzy textového dokumentu, který je základem kurikulární reformy na primárním a nižším stupni sekundárního vzdělávání v ČR. Analyzovaným textovým dokumentem je Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Příspěvek se nejprve soustřeďuje na definování sociálního zdraví a jeho kategorizaci. Obsah sociálního zdraví v kontextu školního vzdělávacího systému vychází z holistického pojetí zdraví jedince, je zaměřen na rozvoj osobnosti v oblasti mezilidských vztahů, sebepoznání, sebehodnocení a sebpřijetí. Sociální zdraví žáků je současnou prioritou, která je vyzdvížena v dokumentu Mezinárodní organizace zdraví WHO-Zdraví 21. Sociální zdraví pomáhá eliminovat sociálně patologické jevy, které se v současné době vyskytují u dětí a mládeže ve školním prostředí.

Klíčová slova: sociální zdraví, rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, osobnostní a sociální rozvoj

Základní charakteristika pojmu sociální zdraví

Jednou z oblastí současných přístupů péče o zdraví je bezesporu i sociální zdraví. Spolu s fyzickým a duševním zdravím tvoří jeden ze tří pilířů většiny definic zdraví. Uvedenou skutečnost je možné doložit obecnou definicí zdraví dle Světové zdravotnické organizace (WHO): „Zdraví je stav kompletní fyzické, mentální a sociální pohody, a nesesťává se jen z absence nemoci nebo vady.“¹

Na problematiku sociálního zdraví je možné pohlížet z různých úhlů pohledu. Jeden z nich se vztahuje k sociálně ekonomickým aspektům. Tyto aspekty vycházejí z přesvědčení, že ke zvládnutí vysoké nemocnosti a úmrtnosti je nezbytné cílevědomě využívat i prvky sociální regulace, např. práva a legislativy, výchovy a vzdělávání, ekonomických nástrojů, hromadných sdělovacích prostředků apod. Z tohoto hlediska

¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Zdrav%C3%AD>

Lze sociální zdraví charakterizovat jako podmínky, ve kterých lidé žijí, v nichž mají možnost pečovat o své zdraví a využívat zdravotního systému.

Jiný pohled na oblast sociálního zdraví je možné přiblížit myšlenkou W. A. Russella, který zastává názor, že „*zdraví člověka je podmíněno nejen osobnostně-fyziologickými faktory, ale také tím, jak člověk dokáže s ostatními lidmi vycházet a spolupracovat se sociálními institucemi.*“² Uvedené pojetí sociálního zdraví obsahuje podmínky, jež se vztahují nejen k sociálně-zdravotnímu systému, ale především k osobnosti člověka jako sociální bytosti. Z toho vyplývá, že jedinec pro udržení svého zdraví potřebuje mimo jiné optimální mezilidské vztahy, které spoluutváří prostřednictvím svých sociálních kompetencí. Sociální kompetence můžeme charakterizovat jako soubor vědomostí, dovedností, postojů a hodnot umožňujících člověku zvládat optimálním způsobem různorodé sociální situace. Za klíčové sociální kompetence přispívající k sociálnímu zdraví jedince považujeme: kompetence komunikativní, kompetence kooperativní, kompetence předcházení a řešení konfliktů, kompetence empatického a prosociálního chování. Uvedené sociální kompetence v krátkosti charakterizujeme:

Kompetence komunikativní:

Komunikativní kompetenci můžeme považovat za důležitý osobnostně-sociální předpoklad jedince vztahující se k sociálnímu zdraví. J. Mareš a J. Křivohlavý vymezují sociální komunikaci z užšího a širšího pojetí. „*V užším pojetí se sociální komunikace chápe jen jako sdělování, tj. výměna informací. V širším pojetí si lidé v průběhu společné činnosti vzájemně vyměňují i představy, ideje, nálady, pocity, postoje atd. To všechno lze chápat jako informaci.*“³

Kompetence kooperativní:

Kompetence kooperativní je důležitým předpokladem pro zdárný průběh řešení úkolů v interakci s druhými lidmi. H. Kasíková⁴ uvádí, že kooperativní uspořádání interakce ve skupině je založena na principu spolupráce při dosahování cílů. Výsledky jedince jsou podporovány činností celé skupiny a celá skupina má prospěch z činnosti jednotlivce. Základními pojmy kooperativního uspořádání jsou sdílení, spolupráce a podpora.

Kompetence předcházení a řešení konfliktů:

Do obsahu sociální kompetence člověka převážně patří předcházení a zvládání interpersonálních konfliktů. Interpersonální konflikt (vnější, mezilidský) je střetnutí mezi dvěma (nebo více) jedinci či skupinami různých zájmů, potřeb, názorů, motivů apod.

Kompetence prosociálního a empatického chování:

Mezi významné předpoklady sociálního chování člověka patří kompetitivní jednání v oblasti pomáhání a projevoování empatie druhým. B. Buda považuje empatii za „*schopnost, která umožňuje subjektu, aby se v bezprostřední komunikaci s druhým subjektem dovedl vžít (vcítit) do jeho duševního stavu.*“⁵ Prosociální chování I. Slaměník vymezuje tak, že se „*jedná o chování, které se vyznačuje skutky a činy vykonanými ve prospěch druhého bez očekávání odměny (materiální či finanční) nebo sociálního souhlasu. Tyto akty chování mají charakter poskytnutí nezištné pomoci, kdy není očekávána odměna ani opětování pomoci v budoucnu.*“⁶

² <http://www.answers.com/topic/social-health>

³ MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole*. 1. vyd. Brno : MU 1995, s. 15.

⁴ KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení, kooperativní škola*. 1. vyd. Praha : Portál 1997, s. 32.

⁵ BUDA, B. In ŠVEC, V. *Klíčové dovednosti ve vyučování a výcviku*. 1. vyd. Brno : MU 1998, s. 78 – 79.

⁶ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha : ISV 1997, s. 339-362.

Analýza požadavků na sociální zdraví z pohledu kurikulárního dokumentu pro základní vzdělávání

Základní charakteristika kurikulárního dokumentu pro základní vzdělávání

Mezi současné vzdělávací programy určené pro základní školy patří Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále RVP ZV), který byl vypracován Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze. Na základních školách byla výchovná a vzdělávací činnost podle tohoto dokumentu zahájena v roce 2007. Obecné cíle pro základní vzdělávání jsou v tomto dokumentu vymezeny prostřednictvím klíčových kompetencí. V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové kompetence považovány: kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské, kompetence pracovní. Klíčové kompetence se promítají do všech vzdělávacích oblastí v podobě očekávaných výstupů. RVP ZV obsahuje následující vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk), Matematika a její aplikace (Matematika a její aplikace), Informační a komunikační technologie (Informační a komunikační technologie), Člověk a jeho svět (Člověk a jeho svět), Člověk a společnost (Dějepis, Výchova k občanství), Člověk a příroda (Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis), Umění a kultura (Hudební výchova, Výtvarná výchova), Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova), Člověk a svět práce (Člověk a svět práce), Další vzdělávací obory (Další cizí jazyk, Dramatická výchova, Taneční a pohybová výchova, Etická výchova, Filmová/Auditivní výchova). RVP ZV obsahuje následující průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova.

Analýza požadavků na sociální zdraví z pohledu očekávaných výstupů v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání

Analýza vzdělávacích oblastí:

Poznámka: V analýze jsou uvedeny očekávané výstupy vztahující se k rozvoji kompetencí žáka, které přispívají k vyšší úrovni jeho sociálního zdraví.

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk): žák na 1. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*respektuje základní komunikační pravidla rozhovoru..., v krátkých mluvených projevech správně dýchá a volí vhodné tempo řeči..., volí vhodné verbální i nonverbální prostředky řeči v běžných školních i mimoškolních situacích..., vede správně dialog..., rozpoznává manipulativní komunikaci v reklamě;*“ žák na 2. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*zapojuje se do diskuse, řídí a využívá zásad komunikace a pravidel dialogu.*“¹
- Člověk a jeho svět (Člověk a jeho svět): žák na 1. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich předostem a nedostatkům..., vyjádří na základě vlastních zkušeností základní vztahy mezi lidmi, vyvodí a dodržuje*

pravidla pro soužití ve škole, mezi chlapci a dívkami, v rodině, v obci (městě) ..., rozlišuje základní rozdíly mezi jednotlivci, obhájí při konkrétních činnostech své názory, popřípadě připustí svůj omyl, dohodne se na společném postupu a řešení se spolužáky ..., rozpozná ve svém okolí jednání a chování, která se už tolerovat nemohou a která porušují základní lidská práva nebo demokratické principy..., uplatňuje ohleduplné chování k druhému pohlaví.“

- Člověk a společnost (Dějepis, Výchova k občanství): žák na 2. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem..., objasní si, jak může realističtější poznání a hodnocení vlastní osobnosti a potenciálu pozitivně ovlivnit jeho rozhodování, vztahy s druhými lidmi i kvalitu života.“*
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova): žák na 1. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*spolupracuje při jednoduchých týmových pohybových činnostech..., jedná v duchu fair play: dodržuje pravidla her a soutěží, pozná a označí zjevné přestupky proti pravidlům a adekvátně na ně reaguje;“* žák na 2. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*respektuje přijatá pravidla soužití mezi vrstevníky a partnery, pozitivní komunikací a kooperací přispívá k utváření dobrých mezilidských vztahů..., kultivovaně se chová k opačnému pohlaví..., uplatňuje osvojené sociální dovednosti a modely chování při kontaktu se sociálně patologickými jevy ve škole i mimo ni..., vyhodnotí na základě svých znalostí a zkušeností možný manipulativní vliv vrstevníků, médií, sekt, uplatňuje osvojené dovednosti komunikační obrany proti manipulaci a agresi..., odmítá drogy a jiné škodliviny jako neslučitelné se sportovní etikou a zdravím..., naplňuje ve školních podmínkách základní olympijské myšlenky – čestné soupeření, pomoc handicapovaným, respekt k opačnému pohlaví..., dohodne se na spolupráci i jednoduché taktice vedoucí k úspěchu družstva a dodržuje ji..., zorganizuje samostatně i v týmu jednoduché turnaje, závody.“*
- Člověk a svět práce (Člověk a svět práce): žák na 1. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*dodržuje pravidla správného stolování a společenského chování;“* žák na 2. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*dodržuje základní principy společenského chování ..., prokáže v modelových situacích schopnost prezentace své osoby při vstupu na trh práce.“*

Kvantitativní shrnutí četnosti výskytů očekávaných výstupů vztahujících se k sociálnímu zdraví:

Vzdělávací oblasti	Oblasti sociální kompetence tvořící sociální zdraví				Celkem očekávaných výstupů
	Komunikace	Kooperace	Předcházení a řešení konfliktů	Empatické a prosociální chování	
Jazyk a jazyková komunikace	6	0	0	0	6
Člověk a jeho svět	1	0	3	4	8

Člověk a společnost	1	0	2	0	3
Člověk a zdraví	2	3	2	8	15
Člověk a svět práce	3	0	0	0	3
Celkem očekávaných výstupů	13	3	7	12	35

Analýza doplňujících vzdělávacích oborů:

Poznámka: V analýze jsou uvedeny očekávané výstupy vztahující se k rozvoji kompetenci žáka, které přispívají k vyšší úrovni jeho sociálního zdraví.

- V oboru Dramatická výchova si žák na 1. stupni osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*dokáže hlasem a pohybem vyjadřovat základní emoce a rozpoznávat je v chování druhých..., zkoumá témata a konflikty na základě vlastního jednání..., rozpoznává témata a konflikty v situacích a příbězích, nahlíží na ně z pozic různých postav..., spolupracuje ve skupině na tvorbě jevištní situace, prezentuje ji před spolužáky, sleduje prezentace ostatních,*“ žák na 2. stupni si osvojí následující sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*uplatňuje kultivovaný mluvený a pohybový projev, dodržuje základy hlasové hygieny a správného držení těla..., propojuje somatické dovednosti při verbálním a neverbálním vyjádření, na příkladech doloží souvislosti mezi prožitkem a jednáním u sebe i druhých..., prozkoumává témata z více úhlů pohledu a pojmenovává hlavní téma a konflikt..., přijímá zodpovědnost za společnou tvorbu a prezentaci jejího výsledku.*“
- V oboru Etická výchova si žák na 1. stupni osvojí následující osobnostní a sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*oslovuje křestními jmény, používá vhodné formy pozdravu, naslouchá, dodržuje jednoduchá komunikační pravidla ve třídě, užívá poděkování, omluvu, přiměřenou gestikulaci; podílí se na vytváření společenství třídy prostřednictvím dodržování jasných a splnitelných pravidel; osvojí si základy pozitivního hodnocení a přijetí druhých; zvládá prosociální chování: pomoc v běžných situacích, dělení se, vyjádření soucitu, zájem o spolužáky; vyjadřuje city v jednoduchých situacích; reflektuje situaci druhých a adekvátně poskytuje pomoc;*“ žák na 2. stupni si osvojí následující osobnostní a sociální předpoklady – kompetence (očekávané výstupy): „*reflektuje důležitost prvků neverbální komunikace, eliminuje hrubé výrazy z verbální komunikace, zvládá položit vhodnou otázku; dokáže se těšit z radosti a úspěchu jiných, vyjadřuje účast na radosti i bolesti druhých, pozitivně hodnotí druhé v běžných podmínkách; identifikuje základní city, vede rozhovor s druhými o jejich prožitcích, na základě empatického vnímání přemýšlí nad konkrétní pomocí; jednoduchými skutky realizuje tvořivost v mezilidských vztazích, především v rodině a v kolektivu třídy; iniciativně vstupuje do vztahů s vrstevníky, dokáže rozlišit jejich nabídky k aktivitě a na nevhodné reaguje asertivně.*“

Kvantitativní shrnutí četnosti výskytů očekávaných výstupů vztahujících se k sociálnímu zdraví:

Vzdělávací obor	Oblasti sociální kompetence tvořící sociální zdraví				Celkem očekávaných výstupů
	Komunikace	Kooperace	Předcházení a řešení konfliktů	Empatické a prosociální chování	
Dramatická výchova	5	2	3	1	11
Etická výchova	9	0	3	10	22
Celkem očekávaných výstupů	14	2	6	11	33

Analyza průřezového tématu *Osobnostní a sociální výchova*:

Průřezové téma Osobnostní a sociální výchova není rozpracováno do očekávaných výstupů. Uvedené téma je charakterizováno slovy, že „*se učivem stává sám žák, stává se jím konkrétní žakovská skupina a stávají se jím více či méně běžné situace každodenního života...⁷*“. Z této charakteristiky je patrné, že Osobnostní a sociální výchova nemá povahu samostatného předmětu, ale je součástí většiny vzdělávacích oblastí RVP ZV.

Závěr

Důležitým předpokladem podpory sociálního zdraví u žáků základního vzdělávání je záměrný rozvoj jejich sociálních kompetencí. Za klíčové sociální kompetence je možné považovat: kompetenci komunikativní, kompetenci kooperativní, kompetenci předcházení a řešení konfliktů, kompetenci empatického a prosociálního chování. Z uvedeného výčtu očekávaných výstupů v jednotlivých vzdělávacích oblastech, které se týkají rozvoje sociálních předpokladů, je patrné, že v RVP ZV jsou zastoupeny všechny obsahové oblasti sociálního zdraví. Mezi obory, v nichž je v očekávaných výstupech nejvíce zastoupen komplexní rozvoj sociálních předpokladů žáka, patří především Výchova ke zdraví, Dramatická výchova a Etická výchova. Nicméně je důležité dodat, že i v oborech, jež jsou primárně zaměřeny na rozvoj např. jazykových předpokladů žáka, je zároveň prostor pro záměrný rozvoj sociálních kompetencí žáka.

Literatura

- KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení, kooperativní škola*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-167-3.
- MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole*. 1. vyd. Brno : MU, 1995. ISBN 80-210-1070-3.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 1. vyd. Praha : VÚP, 2005.
- ŠVEC, V. *Klíčové dovednosti ve vyučování a výcviku*. 1. vyd. Brno : MU, 1998. ISBN 80-210-1937-9.
- VÝROST, J. SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha : ISV, 1997. ISBN 80-85866-20-X.

⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 1. vyd. Praha : VÚP 2005, s. 91.

REQUIREMENTS FOR SOCIAL HEALTH OF STUDENTS IN TERMS OF BASIC EDUCATION CURRICULUM

Abstract: The post is focused on the analysis of curricula from the perspective of social health. The post has the character of content analysis of a text document, which is the basis of the curricular reform in primary and lower secondary education in the Czech Republic. The analysed text document is the framework curricula for elementary education. The post is focused on the definition of social health and its classification. The content of social health in the context of school educational system consists of personality development, interpersonal relationships, self-cognition and self-acceptance, which are based on the holistic concept of the health of an individual. The social health of pupils and youth is a current priority, which has been emphasized in the document of the World Health Organization WHO – Health 21. Social health of children and youth can help to eliminate social-pathological phenomena, which have recently been increasing in school environment.

Key words: social health, framework education programme for primary education, personal and social development